

כובד ראש — הכנעה. שהיו שעה אחת — נמקוס שאלו להתפלל. **גמרא** — אשתחיה-אל היכל קדש ביראתך — מתוך יראה. מציין נפשיה — נקשט ענמו ננגדו. עבדו את ה' ביראה — תפלה, שהיא לנו נמקוס עבודה, עשו אותה ביראה. בכל עצב יהיה מותר — כשאלס מראה את ענמו ענז — יהיה לו שכל. דהוה קא בדה טובא — יותר מדאי, ונראה כפורק עול. תפילין מנחנא — והס עדות שמתגלות קוני ומשרתו עלי.

ג **עומדין להתפלל אלא מתוך כבוד ראש.**
תסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין, כדי שיכוונו לבם לאביהם שבשמים. **ואפילו המלך שואל בשלמו לא ישיבנו, ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק.**

תוספות

אל תקרי בהדרת אלא בחדרת. תימה: אמאי לא מוכח בהדיא מדכתיב בתריה "חילו מפניו כל הארץ"? ויש לומר: היינו קרא דכתיב במזמור "הבו לה בני אלים", ומהווא קרא בעי להוכיח במסכת מגילה שאומרים אבות וגבורות וקדושת השם, ושמונה עשרה ברכות תקנו כנגד האזכרות, ומשום הכי דייק מאותו קרא שכתוב באותה פרשה אבל אותו ד"חילו" וגו' אינו כתוב באותה פרשה.

ד גמרא מנא הני מילי? אמר רבי אלעזר; דאמר קרא: "והיא מרת נפש". — ממאי? דילמא חנה שאני דהות מרירא לבא טובא! אלא אמר רבי יוסי ברבי חנינא מהכא: "ואני ברב חסדך אבוא ביתך אשתחיה אל היכל קדשך ביראתך". — ממאי, דילמא דוד שאני, דהוה מצער נפשיה ברחמי טובא! — אלא אמר רבי יהושע בן לוי, מהכא: "השתחוו לה' בהדרת קדש", בחדרת. — ממאי? דילמא לעולם אימא לך, הדרת ממש, כי הא דרב יהודה הוה מציין נפשיה והדר מצלי! — אלא אמר רב נחמן בר יצחק מהכא: "עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה".

ה ימאי "וגילו ברעדה"? אמר רב אדא בר מתנא אמר רבה: "במקום גילה שם תהא רעדה. אביי הוה יתיב קמיה דרבה, חזייה דהוה קא בדה טובא, אמר: "וגילו ברעדה" כתיב! אמר ליה: אנא תפילין מנחנא. ירבי ירמיה הוה יתיב קמיה דרבי זירא, חזייה דהוה קא בדה טובא, אמר ליה, "בכל עצב יהיה מותר" כתיב! — אמר ליה: אנא תפילין מנחנא. מר בריה דרבינא עבד הלולא לבריה, חזניהו לרבנן דהו קבדחי טובא.

כי לא היה נראה לר' יהושע בן לוי שיש משמעות מובנת להשתחיה לה' מתוך הדר דוקא, ושוב דוחים: ממאי, דילמא לעולם אימא לך "הדרת" ממש [ממה, שוהי ראה, אולי אפשר לומר "הדרת" ממש] ואין צורך לשנות את המלה, ומשמעות הדבר אף היא תהיה מובנת, כמו שיודעים אנו שרב יהודה הוה מציין נפשיה והדר מצלי [היה מקשט ענמו ואחר כך מתפלל] שלדעתו הבא לפני המלך צריך ללבוש את היפים בבגדיו. אלא הביא רב נחמן בר יצחק ראה לדבר מן הפסוק "עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה" (תהלים ב, א).

ו מאחר שהובא הכתוב הזה שואלים: מה פירושו של המלים "וגילו ברעדה"? אמר רב אדא בר מתנא בשם רב שמשמען: אף במקום גילה שם תהא רעדה, ולא יגיע אדם לשמחה לא מרוסנת, ומעין זה מסופר: אביי הוה יתיב קמיה דרבה חזייה דהוה קא בדה טובא [אביי ישב לפני רבה, ראהו שהיה מבודח ביותר] אמר לו: והרי כתוב "וגילו ברעדה" וראוי שלא תהיה השמחה ללא גבול! ענה לו: אנא תפילין מנחנא [אני מניח תפילין] כעת, והם סימן של אימת ה' ושלטונו. ומעין זה מסופר על ר' ירמיה שישב לפני ר' זירא וראהו מבודח ביותר ואמר לו: הרי כתוב "בכל עצב יהיה מותר" (משלי יד, כג) ואם יש יתרון בעצב משום מה שמח הרב כל כך עד שהוא נראה כפורק עול? ענה לו גם הוא: אנא תפילין מנחנא [אני מניח תפילין] ומורא שמים עלי, מעין דברים אלה מסופר: מר בריה דרבינא עבד הלולא לבריה חזניהו לרבנן דהו קבדחי טובא [מר בנו של רבינא עשה חזונה לבנו, ראה את החכמים שהיו מבודחים ביותר].

אורח ההלכה

תפילה ככבוד ראש: ראוי לעמוד להתפלל מתוך יראה והכנעה שלא בקלות ראש. (שם צג, ב)

אנא תפילין קא מנחנא / יש מפרשים כי משמעותה של תשובה זו היא שהוא שמח — מ ש ו מ שהוא מגיח תפילין, ושמחה זו מותרת (הכותב) והיו שפרשו מפי מסורת כי חמת מחלה לא יכול רבה מקורם להגיח תפילין ושפחתו היתה על שוכה סוף סוף לקיים את המצוות. (תר"י).

מסורת השיט
 ז. ילקוט שמואל עח.
 ח. שמ"ר פ"ט. תנחומא וארא.
 ט. ירושלמי ברכות פ"ה ה"א.
 י. יומא ד, ב.
 יא. ירושלמי שם (כשנוי) ילקוט תהלים תרכ"ג.
 יב. ילקוט משלי תקנ"ג. שם תהלים תתס"א.

ד גמרא בענין כובד הראש הראוי לתפילה שואלים בגמרא: **מנא הני מילי** [מנין דברים אלה, מהיכן אנו לומדים אותם] (תרי"ח) ? ענה ר' אלעזר שלמדים אנו מן המקראות המספרים על תפלת חנה "והיא מרת נפש ותתפלל על ה' ובכה תבכה" (שמואל א' א, יא). ראה זו דוחים: ממאי? [ממה, משום מה רואה אתה זאת כראיה?] דילמא חנה שאני דהות מרירא ליבא טובא [אולי חנה שונה — שהיתה מרת לב ביותר] ואם היא התפללה במרירות אין זה מוכיח שהכל חייבים להתפלל כך. אלא הביא ר' יוסי בר' חנינא ראה אחרת: מהכא [מכאן] "ואני ברב חסדך אבוא ביתך אשתחיה אל היכל קדשך ביראתך" (תהלים ה, ח) הרי שהכניסה אל התפילה והמקדש צריכה להעשות ביראה. ושוב דוחים: ממאי? דילמא דוד שאני דהוה מצער נפשיה ברחמי טובא [ממה, שוהי ראה, אולי דוד שונה שהיה מצער עצמו בתפילה הרבה] כדי לכפר על חטא בת שבע, ואין להביא ממנו ראה לכל אדם. על כן מביא ר' יהושע בן לוי ראה מן הפסוק "הבו לה' כבוד שמו השתחוו לה' בהדרת קודש" (שם כט, ב) והוא מוסיף עליידי שינוי בסדר האותיות ובקריאתן אל תקרי [אל תקרא, כלומר: קרא כאילו כתוב היה] לא בהדרת אלא בחדרת. ומשמעו שיבוא אדם להתפלל מתוך חרת קודש.

אלויה = ליווה נדך. צניא = דקלים. אדכרתן מילתא כו' — זה שלומריס מיוות אלס הראשון סס, שהול גור על לותו מקוס לישוז דקלים. אם תכין לבס — אז תקשיב לזכר. זמנין תלתא — שחרית, מנחה וערבית. יכול משבא לגולה הוחלה — התפלה הזאת. הוחלה כמו תפלה, אבל קודם לכן לא היה רגיל בכך. יכול יהא כוללן — לשלש תפלות הללו בשעה אחת. יכול ישאל צרכיו כנון נרכות ד"תתה תונן" עד "שומע תפלה", ואחר כך יתפלל שלש נרכות ראשונות, שהן של שנה. רנה זו תפלה — של שנה. בקשה — שאלת לרכיו. אחר אמת ויציב — קודם שלש ראשונות.

תוספות

ומוצאו בוויית אחרת. תימה: דאמר לקמן: הבא לשחות בסוף כל ברכה מלמדין אותו שלא ישהה! ותיריך הרב רבנו יוסף: דהכא מיירי בתחנונים שהיה אומר אחר שמונה עשרה ברכות. ולא נהיית, דהא משמונה עשרה קאמר! ונראה להרב רבנו יצחק דודאי בסוף כל ברכה אסור לשחות, אבל באמצע הברכה מיהא מותר לשחות, ובהכי מיירי הכא, וכשהיה מגיע לסוף הברכה היה זוקף, ולכך נהגו העולם בראש השנה וביום הכפורים שמתפללין זכרונ, ובכך תו, ותמלוך — ששוחים כשמיגיעים לפסוקים. ובסוף ברכה זוקפין, שאין לשחות בסוף ברכית אלא היכא דתקון.

זוכרהו. יכפי הא דרב פהנא אלויה לרב שימי בר אשי מפום נהרא עד בי צניא דבבל [רב כהנא לוח את רב שימי בר אשי מהעיררה פוט נהרא עד מקום הזקלים של בבל] כי מטא להתם [כאשר הגיע לשם] אמר לו רב כהנא: דאי דאמרי אינשי: הני צניא דבבל איתנהו מאדם הראשון ועד השתא? [מהו שאומרים בני אדם הראשון עד אלה שבו בבל ישנם מאדם הראשון עד עכשיו?] אמר לו: אדכרתן מילתא [זכרתני דבר] שאמר ר' יוסי בר' הניא על הפסוק "בארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם" [ירמיהו ב, 1] ודוק בלשון הפסוק: אם היא ארץ שאף לא עבר בה איש, ודאי שלא ישב אדם שם בקביעות! אלא נאמרו הדברים בלשון זו ללמד שכל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב, שיהא בה מקום ישוב בני אדם [ולא ישב אדם שם] היא נתישבה, וכל ארץ אחרת נשארה שוממה. ומה שאמרו על קדמותם של דקלי בכל משמעו שמראשית ימי הבריאה כבר היתה ארץ זו מוכשרת לגדל ולהצמיח דקלים [מאירי]. והובאה איפוא דוגמה כיצד הנפרד מחברו בדבר תורה מתחייבים לו דברים, ומשהוזהר ענין מצוות ליווי מספר כי רב מרדכי היה מלווה את רב שימי בר אבי רבו מהגרונאי עירו מרחק רב עד בי כיפי או עד בי דורא.

תנו רבנן: ייתמפלל צריך שיכוין את לבו לשמים. אבא שאול אומר, סיימן לדבר: "תכין לבם תקשיב אונך". תניא, סיימן רבי יהודה: כך היה מנהגו של רבי עקיבא, פשהיה מתפלל עם הצבור — היה מקצר ועולה, מפני טורח צבור, וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו — אדם מניחו בנות זו ומוצאו בנות אחרת, וכל כך למה — מפני כריעות והשתחויות.

ד"אמר רבי חייא בר אבא: לעולם יתפלל אדם בבית שיש בו חלונות, שנאמר: "וכוין פתיחן ליה וגו'". יכול יתפלל אדם כל היום כלו — כבר מפורש על ידי דניאל: "וומנין תלתא וגו'". יכול משבא לגולה הוחלה? — כבר נאמר: "די הוא עבד מן קדמת דנא". יכול יתפלל אדם לכל רוח שירצה? — תלמוד לומר "לקבל ירושלים". יכול יהא כוללן בבת אחת — כבר מפורש על ידי דוד, דכתיב: "ערב ובקר וצהרים וגו'". יכול ישמע קולו בתפלתו? — כבר מפורש על ידי חנה, שנאמר: "וקולה לא ישמע". יכול ישאל אדם צרכיו ואחר כך יתפלל? — כבר מפורש על ידי שלמה, שנאמר: "לשמוע אל הנה ואל התפלה", רנה — זו תפלה, תפלה — זו בקשה. כהאין אומר דבר בקשה אחר אמת ויציב, אבל אחר התפלה — אפילו כסדר ידיו של יום הכפורים אומר. איתמר גמי, אמר רב חייא בר אשי אמר רב: כגאף על פי שאמרו שואל אדם צרכיו בשמוע תפלה אם בא לומר אחר תפלתו, אפילו כסדר של יום הכפורים — אומר.

ה"אמר רב המנוא: כמה הלכתא גברותא איכא למשמע מהני קראי דחנה: "וחנה היא מדברת על לבה" — מכאן למתפלל צריך שיכוין לבו. "רק שפתיה נעות" — כדמכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו. "וקולה לא ישמע" — מכאן, שאסור להגביה קולו בתפלתו. "ויחשבה עלי לשכרה" — מכאן, שישכור אסור להתפלל, ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין וגו' — אמר רבי אלעזר: מכאן, לרואה בחברו

וצהרים. ואמהה וישמע קולי" (תהלים נה, ד). יכול ישמע אדם קולו בתפילת שמונה עשרה — כבר מפורש על ידי חנה בעליה נאמר "וחנה היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע" (שמואל א, א, יג). אף את סדר התפילה למדים מתפילת ראשונים. יכול ישאל אדם צרכיו מה ואחר כך יתפלל בנדרת תורה ותהילה — על כן מפורש שלמה בתפלתו "לשמוע אל הנה ואל התפילה אשר עבדך מתפלל לפניך היום" (מלכים א, ח, כח). הרנה היא דברי השבח וההודאה, ורק אחריה באה התפילה — תפילת בקשה ותחנונים. ועל כן אין אומרים דבר של בקשה אחר "אמת ויציב" ולפני תפילת שמונה עשרה, שהיא עיקר התפילה, אלא מתחילים בדברי שבח בשלוש הברכות הראשונות בשמונה עשרה, ורק אחריהן מוסיפים דברי בקשה. אולם לאחר התפילה אין כל הגבלה, אם רוצה אדם להאריך אפילו כסדר ידיו של יום הכפורים — אומר. איתמר גמי [נאמר גם כן, אותו דבר על ידי אמורא] בשם רב, אף על פי שאמרו חכמים ששואל אדם צרכיו בשמוע תפילה — היה למדים מכאן רק להתיר ולהוסיף את דברי תפילתו הפרטית באמצע שמונה עשרה ואם רצונו לומר אחר תפילתו אפילו כסדר יום הכפורים יכול הוא לומר. אמר רב המנוא: כמה הלכתא גברותא איכא למשמע מהני קראי דחנה [כמה הלכות גדולות אפשר לשמוע מאותם המקראות של תפלת חנה]. כנון מן הפסוק "וחנה היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע ויחשבה עלי לשיכורה" (שמואל א, א, יג); מן המלים "וחנה היא מדברת על לבה" לומדים שצרכיה כוונת הלב; ומן המלים "רק שפתיה נעות" לומדים שהמתפלל צריך שיחתוך בשפתיו, ולא רק בלבו את דברי התפילה. ומ"קולה לא ישמע" — שאסור להגביה את הקול בתפילה אלא התפילה צריכה להיות בלחש. מהמשך הדברים "ויחשבה עלי לשיכורה" לומדים אנו ששיכור אסור להתפלל, ועל כן גער בה עלי. ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין הסירי את יינך מעליך" (שם, שם, יד) מכאן למד ר' אלעזר שהרואה בחברו דבר שאינו הגון, לפי דעתו,

אורח ההלכה

ההכנה הראויה לתפילה: ראוי לעשות הן כדעת רב אשי והן ככרייתא, כלומר: להכין עצמו בהלכה פסוקה, ובתפילה לעמוד מתוך כבוד ראש (ועיין ב"ח). (שו"ע, או"ח צג, ב"ג) שליח צבור לא יאריך בתפילתו. והמאריך נגזרם לסורח צבור — הרי זה מגונה ודבר זה למדים ממנהגו של ר' עקיבא. חלונות בבית הכנסת: ראוי שיהיו בבית הכנסת חלונות המכונים כנגד ירושלים, כהלכה המוכרת בגמרא על בסיס ספר דניאל. (שם, ד, ד) בקשה בתפילה: בכל ברכות הבקשה מותר להוסיף מדעתו דברי בקשה. מעין ענין הברכה, וב"שומע תפילה" כל בקשותיו. ואחר התפילה יכול להתפלל כעצמו בכל אופן שירצה. (שם, קיט, א) המתפלל צריך שיחתוך בשפתיו: כלומר: שיכבא את דברי התפילה בשפתיו, ולא רק יהירה בהם. (שם, קא, ב) שיכור אסור להתפלל: עד שיתכסה, ויש חלוקים בדבר דרגת השכרות ומקורם במקום אחר בתלמוד. (שם, עט, א)

עיונים סימן לרבי / ולא נאמר כאן "ראיה לדבר" כי בפסוק זה לא נאמר הדבר בלשון צווי והוראה אלא כהודעת דברים, שאם יכוון לבו — תהיה תפילתו מקובלת (שטמ"ק).

כריעות והשתחויות / נחלקו המפרשים אם כריעות אלה היו חלק מתפילת שמונה עשרה של ר' עקיבא או רק תוספת לתפילה, היו מפורשי כי הכריעות שכרע היו לאחר התפילה המקובלת (רשב"א, המאירי, הר"ר יוסף) כדי שלא יסתור הדבר הלכות בענין העמידה בתפילה. והיו שפרשו ככשמועות הדברים שהיה זה בתפילה עצמה (תוספות, תורי"ח).

בית שיש בו חלונות / יש מפרשים שטעמו של דבר הוא כדי שיוכל לראות את המרחב והשמים (רש"י) ויש מפרשים שהחלונות נחוצים כדי להוסיף אור בבית הכנסת, שע"י האור הריווה מרחיב את הדעת ומסייע לכוונת התפילה (תרי"ג).

משבא לגולה הוחלה / יש מפרשים הוחלה = חלה. כלומר, שכאמור שקודם היה דניאל כתפלל יותר ורק בגולה חלה והוצרך למעט (מהרש"ל).

מסורת השי"ט יב. סוסה כו, ב. יג. ב"ר פ"ט (הענין). ילקוט ירימיה רמז. יד. תוספתא ברכות פ"ג. טו. ירושלמי ברכות פ"ה ה"ה. ויק"ר פ"טו. סו"ח"ט ק"ה (בשגוי סס). טז. תוספתא שם. יז. ברכות לד, ב. יח. תוספתא שם, ירושלמי ברכות פ"ד ה"א. דב"ר ע"ב. יט. סס. אגדת שמואל פ"ב. ילקוט תהלים השע"א. כ. עבודה זרה ו, א. ירושלמי ברכות פ"ד ה"ה. שו"ח"ט קד. כא. ירושלמי פ"א ה"א. כב. עבודה זרה ה"א. ירושלמי ברכות פ"ד ה"ה. ס"ה. ס"ה. ס"ה. תענית פ"א ה"א. כג. ילקוט שמואל א' ע"ח. כד. ירושלמי ברכות פ"ד ה"א. כה. עירובין סד, א. ירושלמי פ"ד ה"א. ס"ה. ס"ה. ס"ה. מדרש שמואל פ"ב (בשגוי).

נדרות

אשר לא עבר. במקרא: לא עבר. כדכתיב... לרב שימי בר אבי רבו במקבילות וכת"י: ...לרב אשי. לקבל ירושלים. במקרא: נגד ירושלים. דבר בקשה. הרי"ף והרא"ש גרסו: דבר.

ההכנה הראויה לתפילה: ראוי לעשות הן כדעת רב אשי והן ככרייתא, כלומר: להכין עצמו בהלכה פסוקה, ובתפילה לעמוד מתוך כבוד ראש (ועיין ב"ח). (שו"ע, או"ח צג, ב"ג) שליח צבור לא יאריך בתפילתו. והמאריך נגזרם לסורח צבור — הרי זה מגונה ודבר זה למדים ממנהגו של ר' עקיבא. חלונות בבית הכנסת: ראוי שיהיו בבית הכנסת חלונות המכונים כנגד ירושלים, כהלכה המוכרת בגמרא על בסיס ספר דניאל. (שם, ד, ד) בקשה בתפילה: בכל ברכות הבקשה מותר להוסיף מדעתו דברי בקשה. מעין ענין הברכה, וב"שומע תפילה" כל בקשותיו. ואחר התפילה יכול להתפלל כעצמו בכל אופן שירצה. (שם, קיט, א) המתפלל צריך שיחתוך בשפתיו: כלומר: שיכבא את דברי התפילה בשפתיו, ולא רק יהירה בהם. (שם, קא, ב) שיכור אסור להתפלל: עד שיתכסה, ויש חלוקים בדבר דרגת השכרות ומקורם במקום אחר בתלמוד. (שם, עט, א)

מסורת הש"ס

- א. ערכין טו, ב.
- ב. מדרש שמואל פ"ה (בשנויים), ילקוט שמואל א' עח.
- ג. ילקוט שם (בשנוי).
- ד. מדרש שמואל שם (בשנויים).
- ה. סוטה כו, א. ירושלמי סוטה פ"ג ה"ד. במדבר"ר פ"ט.
- ו. יבמות ע"א, ב. כתובות סו, ב. קדושין יו, ה. גיטין מא, ב. נדרים ג, א. בבא מציעא לא, ב. צד, ב. עבודה זרה כו, א. סנהדרין נו, א. סו, ב. פה, ב. צ, ב. מכות יב, א. זבחים קח, א. כריתות יא, א. ערכין ג, א. גדה לב, ב, מד, א.
- ז. ילקוט שמואל שם.
- ח. שבת לב, א. מדרש שמואל פ"ב (בשנויים).

ואפילו אינו בטוח בכך צריך להוכיחו על כך. "ותען חנה ותאמר לא אדוני אשה קשת רוח אנוכי ויין ושכר לא שתיתי ואשפוך את נפשי לפני ה' (שם, שם, טו). על המלים "לא אדוני" אמר עולא שכוננת הדבר שרצתה לרמוז לו: לא אדון אתה בדבר זה ואתה מוכיח שאין רוח הקודש שורה עליך שהרי אתה חושדני בדבר זה שאין בני איכא דאמרי [יש אומרים, גירסה אחרת] שכן עמרה לו, בדרך שאלה: וכי לא אדון אתה, לאו איכא שכינה ורוח הקודש גבך? [האם אין שכינה ורוח הקודש אצלך?] שדנתני לכף חובה, וכי לא ידעת שאשה קשת רוח אנוכי. מדברי ההתנצלות של חנה המודיעה "ויין ושכר לא שתייתי" לומד ר' אלעזר שהנחשד בדבר שאין בו צריך להודיע לחושדו שנקי הוא מאשמה, ולא להסתפק בכך שהוא עצמו יודע זאת. "אל תתן את אמתך לפני בת בליעל כי מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הגנה" (שם, טז). מן הביטוי הקשה "בת בליעל" לומד ר' אלעזר שהשיכור המתפלל כאילו עובד עבודה זרה, שהרי חנה הנחשדת בתפילה מתוך שיכרות מצטדקת שאינה בת בליעל, וכתוב "יצאו אנשים בני בליעל מקרבך ויחיו את יושבי עירם לאמור גלכה ונעבדה אלוהים אחרים אשר לא ידעתם" (דברים יג, יד) ומה להלן "בליעל" משמעו עובד עבודה זרה, אף כאן משמעו עבודה זרה. מהמשך הדברים שנאמר "ויען עלי ויאמר לך שלום ואלוהי ישראל יתן את שלתך אשר שאלת מעמך" (שם, יז) למד ר' אלעזר שהחושד את חברו בדבר שאין בו צריך לפייסו ואף לברכו.

תוספות

דבר שאינו הגון — פירוש: אף על גב דליכא איסורא דאורייתא. דאי איכא איסורא דאורייתא, פשיטא, "הוכח תוכיח", כתיב. גברא בגוברין — פירוש: אדם שיהא חשוב לימנות בין אנשים. משכור אסור להתפלל — ירושלמי במסכת תרומות, פרק קמא: רבי זירא בעי קמיה דרבי אמי: שכור מהו שיברך? אמר לו: "ואכלת ושבעת וברכת", ואפילו מדומדם. פירוש: ואפילו הוא שתיי ושכור כל כך שאינו יכול לדבר כראוי, דהכי משמע "ושבעת וברכת".

גרסות

ווי שלא נסתרה נפקרת. נוסחאות אחרות וכוונתה במקבילה: וזו שלא נסתרה נפסרת.

לשון

פלטאר
מקור הכלה הוא ביונית
αλαστίζω
עיצוב, יצירת צורה
ובהשאלה: זיוף, שקר.

א. "ותדר נדר ותאמר ה' צבאות", אמר רבי אלעזר: ימיום שפרא הקדוש ברוך הוא את עולמו, לא היה אדם שקראו לתקדוש ברוך הוא 'צבאות' עד שבאתה חנה וקראתה צבאות; יאמרה חנה לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, מכל צבאי צבאות שפראת בעולמך קשה בעיניך שתתן לי בן אחד? משל למה הדבר דומה — למלך בשׂר ודם שעשה סעודה לעבדיו, בא עני אחד ועמד על הפתח, אמר להם: תנו לי פרוסה אחת! ולא השגיחו עליו; דחק ונכנס אצל המלך. אמר לו: אדוני המלך, מכל סעודה שעשית קשה בעיניך ליתן לי פרוסה אחת? "אם ראה תראה", יאמר רבי אלעזר: אמרה חנה לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, אם 'ראה' — מוטב, ואם לאו — 'תראה', אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי, וכיון דמסתתרנא משקו לי מי סוטה, ואי אתה עושה תורתך פלסתר, שנאמר: "ונקתה ונזרעה זרע". הניחא למאן דאמר אם היתה עקרה נפקדת — שפיר, אלא למאן דאמר אם היתה יולדת בריית, נקבות — יולדת זכרים, שחורים — יולדת לבנים, קצרים — יולדת ארוכים, מאי איכא למימר? דתניא: "ונקתה ונזרעה זרע" — מלמד, שאם היתה עקרה נפקדת, דברי רבי ישמעאל; אמר ליה רבי עקיבא: אם כן, ילכו כל העקריות כולן ויסתתרו, וזו שלא קלקלה נפקדת! אלא: מלמד שאם היתה יולדת בצער — יולדת בריית, קצרים — יולדת ארוכים, שחורים — יולדת לבנים, אחד — יולדת שנים. מאי "אם ראה תראה" — ידברה תורה כלשון בני אדם.

ב. "בעני אמתך", "אל תשפח את אמתך", "ונתתה לאמתך". אמר רבי יוסי ברבי חנינא: ישלש אמתות הללו למה — אמרה חנה לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, "שלשה בדקי מיתה בראת באשה, ואמרי לה: שלשה דבקי מיתה, ואלו הן: נדה וחלה והדלקת הנר, כלום עברתי על אחת מהן?!" "ונתתה לאמתך זרע אנשים" מאי 'זרע אנשים'? אמר רב: גברא בגוברין; ושמואל אמר: זרע שמושח שני אנשים, ומאן אינון — שאול ודוד; ורבי יוחנן אמר: זרע

אם היתה עקרה — נפקדת בבנים, אולם לדעת התנא האומר שיש בסוסק זה רק הבטחה לאשה שנחשדה לחינם שלידתה תהיה קלה ומוצלחת יותר, כגון שאם היתה יולדת בצער תלד מעכשיו ברווח [בקלות] או אם ילדה ילדים שחורים [שנחשבו ללא יפים] תלד מעתה לבנים וכו'. וכן הוא נימוקו של ר' עקיבא שאם כן ילכו כל העקריות כולן ויסתתרו עם גבר זה, ואתה אשה שלא קלקלה בנות — נפקדת בבנים. אלא ודאי ההבטחה היא רק על הקלת הלידה, ולשיטה זו תבואר כפילות הלשון "ראה תראה" שדברה תורה כלשון בני אדם, כלומר שכפילות זו היא חלק מן הסגנון המקראי.

ב. בתוך דברי התפילה הגדר אומרת חנה שלוש פעמים "אמתך", ועל כך מעיר ר' יוסי בר' חנינא שבאים הדברים ללמד, כי שלושה בדקי מיתה [מקומות מסוכנים, רופפים, העולים לגרום למיתה] או כמו שאחרים גורסים דבקי מיתה [ודברים המקריבים את המיתה (תרי"ח)] גבראו לאשה, שהן מצוות שבדרך כלל שייכות לנשים: שמירה על דיגי נידה, הפרשת חלה מן העיסה, והדלקת הנר של שבת. ואני כלום עברתי על אחת מהן? וחנה מעידה על היותה אמה לה בשלש הדברים הללו, הגורמים למיתה, תוך שימוש במשחק המלים אמתך — מיתה. בהמשך תפילת חנה היא אומרת "ונתת לאמתך זרע אנשים" להבנתו הובאו דברי רב — שהתפללה חנה לבן, שיהיה גברא בגוברין בולט ומיוחד. שמואל דורש: זרע שמושח למלוכה שני אנשים, ומאן אינון [ומי הם שני אלה] שאול ודוד. ר' יוחנן מפרש שביקשה

קיונים

השכור המתפלל פעובר עבודה זרה / כי השכרות מבלבלת את דעתו של אדם. והעומד בתפילה והוא שכור יתכן שמתוך בלבול דעתו יבוא לדמיונות כוזבים בענין תפיסת האלוקות, והרי זו היא תפיסתה של עבודה זרה (רשב"א).
שלשה בדקי מיתה / המקור לענין זה הוא המשנה במסכת שבת (לא, א) שבשל אי קיום מצוות אלה נענשות הנשים. הסברים שונים נתנו משום מה הודגשו מצוות אלה דווקא. יש המפרשים כי לנשים בדרך כלל המודבקות לעסוק בהן, ויש גם הסבר אחר הקושר את

המצוות הללו כתקון לחטא חוה בעץ הדעת, וכל אחת מן המצוות הללו משמשת רמז וסמל לתוצאות מן החטא (גמרא שם, לב, ע"א).
אורח החלכה
הרומח בחברו דבר שאינו הגון צריך להוכיחו על כך ואפילו לא היה בכך איסור מן התורה. (רמב"ם, ספר המדע, הלכות דעות, פ"ו ה"ז)

אם היתה עקרה — נפקדת בבנים, אולם לדעת התנא האומר שיש בסוסק זה רק הבטחה לאשה שנחשדה לחינם שלידתה תהיה קלה ומוצלחת יותר, כגון שאם היתה יולדת בצער תלד מעכשיו ברווח [בקלות] או אם ילדה ילדים שחורים [שנחשבו ללא יפים] תלד מעתה לבנים וכו'. וכן הוא נימוקו של ר' עקיבא שאם כן ילכו כל העקריות כולן ויסתתרו עם גבר זה, ואתה אשה שלא קלקלה בנות — נפקדת בבנים. אלא ודאי ההבטחה היא רק על הקלת הלידה, ולשיטה זו תבואר כפילות הלשון "ראה תראה" שדברה תורה כלשון בני אדם, כלומר שכפילות זו היא חלק מן הסגנון המקראי.

דכתיב "ואשר הרעותי" — רישא דקרא "אוספה הצולעה והגדחה אקבצה ואשר ואלשר הרעותי" — אני גרונתי להס שגראתי יצר הרע. אלמלא שלש מקראות הללו — שמעידין שיש ציד הקדוש צרוך הוא לתקן יצרנו ולהסיר יצר הרע ממנו. נתמוטטו רגלינו צנשפט. אצל עכשיו יש לנו פתחון פה — שהוא גרס לנו שגראל יצר הרע. הטיח — לשון זריקה, כמו "כונתחוי קשת". אין ארי גוהם — שמה ונשתגע ומתוק. מלי כריסיה זני בישי — מילוי הכרס הוא ממניי חטאים הרעים. "אני מתרגמין ל"מניהו" — לזוהי. הרף ממני — הרלוהו שיש כח צידו למחול על ידי תפלה. הניחה לי — משמע שהיה לווחו צו. שלש רגלים — לזכרה יצחק ויעקב.

שהוא צורך בפסוק "ביום ההוא נאם ה' הרעותי" (מיכה ד, ו), שה' אומר ומעין זה אמר ר' חמא בר' חנינא: אלמלא שלושה המקראות הבאים נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל שולוא הכתוב בהם לא יכלו ישראל לעמוד בדינו של ה'. האחד הוא פסוק זה שכתוב בו "ואשר הרעותי", השני — "הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל" (ירמיהו יח, ו) והשלישי — "ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסירתי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר" (יתחזקאל לו, כו). שמשלושת המקראות הללו אנו למדים שביכולת ה' להשפיע גם על בחירתו של האדם, ולכן אין לו אחריות גמורה למעשיו. רב פפא סבור שיש ראייה ברורה יותר מן הפסוק "ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחוקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם" (שם, כז). ר' אלעזר ממשיך את דבריו ואומר שאף משה הטיח דברים כלפי מעלה. והוא לומד זאת במדרש מן הכתוב "ויתפלל משה אל ה'" (במדבר יא, ב). ואל תקרי [תקרא] "אל ה'" "אל ה'" "על ה'" והריהו לשון של השפיע דברים, וחילוף זה של האותיות יש לו ביסוס שכן במדרשי הלכה היו דבי [של בית המדרש] של ר' אליעזר בן יעקב מחליפים אליפים בעינים. תלמידו ר' ינאי אמרי מהכא [אמרו מכו]: ראייה שהטיח משה דברים — שמה בתוכחה אומר "לבן וצורות ודי זהב" (דברים א, א), ומכיון שאין מקום הידוע לנו שנקרא די זהב — מפרש ר' ינאי שאמר משה כי חטא העגל [שעשוי היה מזהב] נגרם משום שהשפיע ה' לישראל רוב טוב ודי זהב, ושפע זה הוא שגורם שיעשו את העגל. וכן אמרו כהוראה מוסרית כוללת בבית ר' ינאי: אין ארי גוהם מתוך קופה [סל] של חבן שאינו יכול להנות ממנה אלא מתוך קופה של בשר, שלאחר ששבע יכול הוא לנהום. וכן אמר ר' אושעיה: משל לאדם שהיתה לו פרה כחושה ובעלת אברים [גדולה], לאחר זמן האכילה כרשינין [שהם מאכל מובחן] היתה הפרה מבעטת בו, אף כאן הגורם לחטא היה רוב טובה, ומשל אחר של ר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן: משל לאדם שנתן לבנו את כל צרכיו ויותר מכן, והושיבו בפתח זונות, ומה יעשה...הבן שלא יחטא. מקבילה לכך מביא רב ששת, היינו דאמרי אינשי [זהו שאומרים בני אדם, פתגם עממי]: מלי כריסיה זני בישי [מילוי כרסו הוא ממניי החטא]. ובלשון הכתובים: "כמרעיתם וישבעו שבעו וירם ליבם על כן שכחוני" (הושע יג, ו). רב נחמן אמר מהכא: "ורם לבבך ושכחת את ה'" (דברים ח, יד). ורבנן אמרי מהכא חכמים מוצאים אותו רעיון בכתוב "ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלוהים אחרים" (דברים לא, כ) ואי בעית אימא [ואם תרצה אמור] מפסוק

מסורת הש"ס
א. סוכה גב, ב. ירושלמי תענית פ"ג ה"ד (הענין). ילקוט מיכה תקנ"ד. שם מלכים א' רט"ו.
ב. ילקוט דברים תשצ"ו.
ג. יומא פו, ב. סנהדרין קב, א. ילקוט הושע תקי"ו. (ועיין ירושלמי יומא פ"ח ה"ז).
ד. ספרי האזינו שיהי (בסנוי).
ה. (הענין) ספרי עקב כג.
ו. ילקוט תשא שצ"א.
ז. שם שצה (בסנוי שם).

גרסות
רב פפא אמר מהכא בכתיב: ... כהאי קרא נסי.
הרביתי לה; בכתיב כמקרא: הרביתי לה.

לשון
לאמין עינין
חלופי אותיות הגרון היו מצויים מאד בגליל. כאור זה סושטו ונבלעו כמעט כל אותיות הגרון ונקראו בכברה אחת. אולם היו חכמים שהשתמשו בחלופים אלה (כיש כמותם גם במקרא בפרשים אחרים) לשם דרשות הכתובים. נמוך יותר היה השימוש בחלופי ה' ו"ח", אולם היו גם דורשים חלופי א' ו"ע" ולא רק בבית מדרשו של ר' אליעזר בן יעקב, אלא אף כסיטת ר' מאיר.

החיים
אמרי דבי ר'...
סנון מיותר זה של "אמרי דבי ר'..." מקורו במנהגים של אותם דורות. בימי חיהם של חכמים חשובים היו התלמידים הבאים ללמוד תורה מתקשרים זה בזה ויוצרים כעין קבוצה מנוגשת. גם בחיי הרב, ופעמים רבות לאחר מותו, לא היתה קבוצה זו מתפוררת אלא חכמי בית המדרש המסוים הם ממשיתים ליצור ולעסוק בתורה על פי שיטת רבם. בימי המשנה מדובר על "תנא דבי ר'..." כמובן — גשנתה הלכה בבית מדרשו של חכם מסוים. וכימי האמוראים, או בדברים שלא גובשו במשנה: "אמרי דבי ר'..."

דכתיב: "ואשר הרעותי".
א. אמר רבי חמא ברבי חנינא: אלמלא שלש מקראות הללו — נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל: חד, דכתיב: "ואשר הרעותי", וחד, דכתיב: "הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל"; וחד, דכתיב: "ונתתי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר". רב פפא אמר, מהכא: "ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו". ינאי אמר רבי אלעזר: משה הטיח דברים כלפי מעלה, ויתפלל משה אל ה', אל תקרי 'אל' ה' אלא 'על' ה', שכן דבי רבי אליעזר בן יעקב קורין לאלפין עינין ולעינין אלפין. דבי רבי ינאי אמרי, מהכא: "ודי זהב", מאי "ודי זהב"? יאמרי דבי רבי ינאי, כף אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די — הוא גרם שעשו את העגל. אמרי דבי רבי ינאי: אין ארי גוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר. אמר רבי אושעיה: משל, לאדם שהיתה לו פרה כחושה ובעלת אברים, האכילה פרשינין והיתה מבעטת בו. אמר לה: מי גרם לך שתהא מבעטת בי — אלא פרשינין שהאכלתיך. אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: ימשל, לאדם אחד שהיה לו בן, הרחיצו וסכו, והאכילו והשקהו, ותלה לו כיס על צוארו, והושיבו על פתח של זונות, מה יעשה אותו הבן שלא יחטא? אמר רב אחא בריה דרב הונא אמר רב ששת: היינו דאמרי אינשי ה"מלי כריסיה זני בישי", שנאמר: "כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על כן שכחוני"; רב נחמן אמר, מהכא: "ורם לבבך ושכחת את ה'"; ורבנן אמרי, מהכא: "ואכל ושבע ודשן ופנה"; ואי בעית אימא, מהכא: "וישמן ישרון ויבעט". אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן: מנין שחזר הקדוש ברוך הוא והודה לו למשה — שנאמר: "וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל".

ב. "וידבר ה' אל משה לך רד" ימאי לך רד? אמר רבי אלעזר, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: משה, רד מגדולתך! כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל, ועכשיו ישראל חטאו — אתה למה לוי? מיד תשש כחו של משה ולא היה לו כח לדבר. וכיון שאמר: "הרף ממני ואשמידם", אמר משה: דבר זה תלוי בי — מיד עמד ונתחזק בתפלה ובקש רחמים. משל, למלך שפגע על בנו והיה מכהו מכה גדולה, והיה אוהבו יושב לפניו ומתירא לומר לו דבר. אמר המלך: אלמלא אוהבי זה שיושב לפני הרגתיך! אמר: דבר זה תלוי בי — מיד עמד והצילו. ויעתה הניחה לי ויתר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול וגו' — יאמר רבי אבהו: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו; מלמד, שתפסו משה להקדוש ברוך הוא כאדם שהוא תופס את חבירו בבגדו, ואמר לפניו: רבוננו של עולם, אין אני מניחה עד שתמחול ותסלח להם. "ואעשה אותך לגוי גדול וגו'" — אמר רבי אלעזר, אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, ומה כסא

אחר "וישמן ישרון ויבעט" (שם לב, טו). ולדעת ר' שמואל בר נחמני אכן הודה ה' למשה שחטא העגל מקורו בשפע טובה כאמור "וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל" (הושע ב, י).

ומשום הזכרת חטא העגל באים לברר דברים נוספים בנושא זה. נאמר "וידבר ה' אל משה לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים" (שמות לב, ז). מאי [מה פירושו] של "לך רד"? אמר ר' אלעזר שכוונת הוכרים היא רד מגדולתך, שגודלת משה ניתנה לו לשמש שליח לישראל, ואם חטא העם אין משמעות עוד לשליחותו. מיד תשש כוחו של משה ולא היה לו כוח לדבר להצדיק את ישראל. אולם לאחר שאמר לו ה': "הרף ממני ואשמידם" (דברים יד, א) אמר משה: אם ה' מבקש ממני שארפה ממנו הרי שהרבר תלוי בי, מיד עמד ונתחזק בתפילה. כמשל למלך המכה את בנו, ואוהבו של מציל את הבן. ומעין זה "ועתה הניחה לי ויתר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול" (שמות לב, י). ואמר ר' אבהו: אלמלא מקרא כתוב כן אי אפשר לאומרו מפני כבוד ה'. שכן הביטוי "הניחה לי" מלמד שתפסו משה לקבי"ה כאדם התופס את חברו בבגדו, ואומר לו: איני מניחה עד שתעשה את בקשתי.

עיונים

אל תקרי אל / פירוש זה של הפסוק מסבירים בהיותו יוצא דופן. שכן מסור בו שהתפלל משה לה' אך אין תוכן התפילה מוזכר. ומשום כך פרשו אל ה' — על ה', שהתערעם משה — והפית דברים (פנ"י).

רד פנדולתך / המלים "לך רד" נתפרשו לא כצויה ממי לרדת מן ההר אלא ככסוי סמלי, כי לא אמר ה' למשה מה יעשה כירידתו כן ההר, הרי שיש בצויו זה משום דחייתו ממקומו, והורדה מגדולתו (מהרש"א). וכן נראה, שהרי אף לאחר צויו זה עוד הוסיף ה' לדבר אל משה, הרי ש"לך רד" משמעותו ירידה מבעלת, ולא דוקא מן ההר (צ"ח).